

Helleristede vognbilleder

Det er meget vanskeligt, at bevæge sig fra de eksakte undersøgelser af genstande og vognkonstruktioner, til en meget lidt eksakt tolknings-situation, hvor det er billedet og dets forhold til symbolet eller motivet, der er det vigtigste. Det er som at bevæge sig fra den tekstkritiske del over i den tolkningsmæssige exegese, hvor man ofte føler, at hovedet sættes i pant og jorden forsvinder under fødderne.

Hvad betyder lighed, kombination, komposition og stil, ristningsteknik og lokalitet? Hvad medfører identifikationen - at jeg genkender detaljer eller hele konstruktioner, mens der er andre, jeg ikke genkender og måske overser? Hvorledes kan min mentale virkelighed overhovedet få betydning for en almen tolkning af et materiale, når jeg ikke har noget som helst at støtte mig til - bortset fra løsrevne fragmenter af andre stenbilleder, myter, riter og etnografiske eller religionshistoriske optegnelser fra Langt-bort-Istand, der med garanti aldrig har haft noget som helst at gøre med de skandinaviske helleristninger? Lighed er jo ikke det samme som identitet og kontakt - med mindre der er en række uafhængige elementer, der peger i samme retning.

Derfor tager jeg et andet udgangspunkt og søger her at samle nogle almene iagttagelser, som er naturlige for en forhistorisk arkæolog. Vi må oversætte materialet til meddelelser/information som vi kan forholde os til - via variation, lighed og mønstre, der afslører regelbundet, iterativ adfærd eller tankegang. Vi må skabe en relation mellem så mange fænomener og træk, som muligt, for at kunne læse os ind på stoffets stil/fordelelementer og kunne adskille det ualmindelige som „støj“ - og søge den basale meddelelsesform, det stereotype, det almindeligt vedtagne. Sprogets grammatik og da især: ord og stavelser, morfologi.

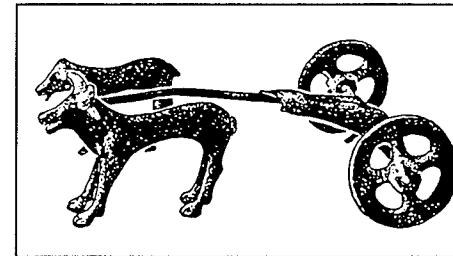
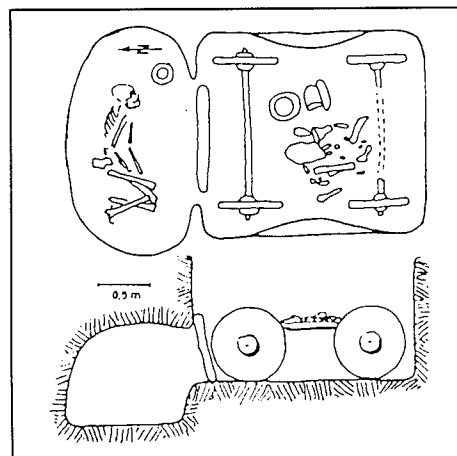
En struktur eller et mønster kan karakteriseres som en relation mellem flere fænomener i en fast lovmæssig iteration, gentagelse. Næsten hver gang man møder det ene fænomen, møder man også det andet, det tredje eller fjerde i serien i en

kombination, der med sikkerhed er, eller har været til stede. Når man til et punkt, hvor man begynder at søge efter et fænomen, der burde have været til stede, men af den ene eller anden grund mangler, har man en vis sikkerhed for at man kender sit stofs kombinationsmønstre eller iterationsfrekvens, og kan derfor turde gå videre i tolkningen af, hvad så frekvensen er udtryk for.

De helleristede motiver, der viser vogne, indgår i kombinationer med andre motiver og i kraft af deres placering, i en topografisk kontekst. Hvorledes er det arkæologiske fundbillede omkring lokaliteten, er lokaliteten vanskelig tilgængelig, ligger den ved et befærdet strøg eller ved et naturskabt pas, alle skal forbi, for at komme videre på længere rejser? Er der særlige træk ved billedernes egen struktur: stil, huggeteknik, farvespor, etc?

Det kan næppe være et helt ringe arbejde at udhugge et meterlangt vognbillede i en hård granithelle, og det må være indledt med en optegning på hellen med et farvestof, hvorfor stilpræget og den faste komposition kunne sikres, inden man gik igang med stenen. Billedet er

Katakombegrav med vogn i gravskakten. Set ovenfra og i profil. Elista: Tri brata, Kalmückensteppe/UdSSR, 2. årt. f. Kr. Efter Sinicyn 1948.



Oksetrukket tom kultvognmodel af bronze. Arkæologisk Museum, Herakleion/Kreta, o. 1500 f. Kr.

derfor opstået på hellen før ristningen, som en komposition oversat fra tegning - og siden grave-ret i hellen - på samme måde, som vi ser tilsvarende billeder på broncer, lerkar og i få usikre tilfælde også skåret i træ. Billedsproget er altså ikke kun knyttet til stenhellerne, men i overvejende grad bevaret på stenhellerne, fordi alle de andre billeder, på forgængelige materialer, er forsvundet.

Et andet træk, der kan undre, er at yngre billeder ofte ikke respekterer de ældre. Måske er det fordi de ældres betydning er usvækket og man har villet „myrde“ de gamle billeder - eller det kan skyldes, at billedernes betydning var af kortere varighed, knyttet til en enkelt begivenhed, en rite, en person eller en familie. I den forbindelse er problemet måske i virkeligheden, at klippe-ristningerne er for holdbare - og efter brugen ikke kunne fjernes igen eller gives den døde med i graven, ligesom broncerne og lerkarrene.

Hvis disse iagttagelser er alment acceptable, kan man med rette spørge sig, om hensigten med det ret besværlige arbejde med at indhugge tegninger i en klippe, var at udforme en meddelelse til omverdenen i et formsprog, der var forståelig for alle, eller en snæver indviet kreds. Den stereotype aftegning af begrebet „vogn“ er ikke til at tage fejl af, og vi tolker selv i vore dage uden vanskelighed billedet og tænker „vogn“, når vi ser det. Den faste forankring i topografien medfører, at meddelelsen udvides til „vogn her“ og vi kan med hensyntagen til et større eller mindre antal detaljer læse „2-hjulsvogn med kusk og to heste her“. Det er muligt at læse et dansk vejskilt med piktogrammer på samme måde - men vi forstår meningen og udbryder måske: „rasteplads med information“ - i stedet for „grantræ med bord og bænke og et i“ som een fra bronzealderen

måske ville have gjort, hvis han havde haft muligheden.

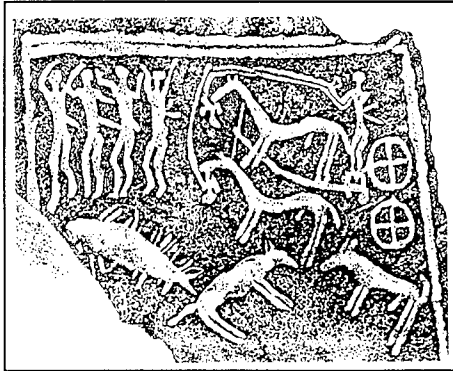
Vejskiltets pointe er, at det meddeler noget om den lokalitet, det markerer. Det giver information om stedet til de vejfarende, så de kan vurdere mulighederne og begrænsningerne for den videre færd.

Helleristningerne er med andre ord knyttet til en motivkreds, bestående af en fastlagt eller stereotyp billedverden, der har været anvendt i forskellige sammenhænge på forskellige materialer til at fastholde eller afgive information - ganske som piktogrammerne i samtidens mykenske kultur (Linear A og B). Meddelelsen kan forældes eller undertrykkes af yngre meddelelser, og den er ikke knyttet til klipper, men må anses for at have været langt videre udbredt. Spredningsmønstrene, som vi oplever dem idag, er derfor en følge af udbredelsen af naturlige heller - og ikke en følge af tidens brug af motiver og billeder.

Det næste skridt er at analysere billedets eller motivets forhold til den virkelige verdens fænomener i samtiden. Der er mange eksempler på helleristede billeder af fænomener, der kun kendes fra det arkæologiske materiale: lurerne, de hornede hjelme, de store skafthuløkser, sværdet, skjoldet, skibet - men der er også eksempler på det modsatte, hvor vi så at sige ser billedernes egen tolkning af naturen og universet: solen trukket af heste eller sejlet på et skib, slangen, solens omkredsning af en række antropomorfe figurer - og en række tegn, vi slet ikke kan få hold på: skåltegn, hjulformede figurer, fodaftryk, store hænder, etc. Begivenheder fra hverdagslivet: brudepar, jagtscener, pløjescener og kørsel med vogn med og uden kusk.

Ganske mange af disse billeder må vise fænomener, der ikke har været tilstede på den helleristede lokalitet - måske slet ikke i omegnen eller i den del af Skandinavien. Man får en fornemmelse af, at motiverne er vandret langvejs fra og billederne derfor er udtryk for en fælleseuropæisk motivverden, der ikke er repræsentativ for den lokale kulturs formverden, men snarere for den lokale kulturs kontakt- og idéverden.

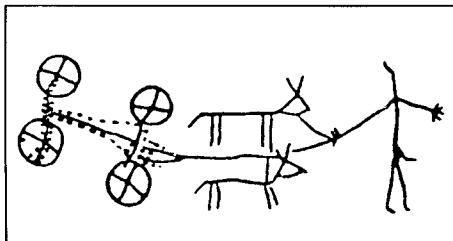
Det er nærliggende at søge at sammenligne de forskellige vognafbildninger med de indtryk, de



Kivikgraven o. 1300 f. Kr. Skåne/Sverige. Efter Dietrich Evers.

arkæologiske fund giver af tidens køretøjer - på samme måde, som det med held er gjort tidligere i forhold til plovene (P. V. Glob 1951). Men resultatet er, som vi kunne have ventet. De helleristede vogne stammer fra områder, hvor der ikke er fundet rester af køretøjer. Ældre bronzealders ristninger af 2-hjulede køretøjer med to heste og en kusk (fx Kivik) afspejler rimeligvis tilsvarende afbildninger i mykensk kultur eller centraleuropæiske områder - andre, der afbilder 2- og 4-hjulede køretøjer, kan vise danske kærre og vogne fra senneolitikum frem til førromersk jernalders la Tène-inspirerede bondekultur. De finere bronzebeslåede vogne fra Urnemarkkulturen og tidlig Hallstatt, ses afbildet i Val Camonica og er repræsenteret i danske fund fra Skerne, Egemosen og Lusehøj på Fyn, men ses ikke med sikkerhed afbildet i Skandinavien. Det samme er tilfældet med Dejbjerg-gruppens køretøjer, der er massivt repræsenteret i Danmark med 6 eksempler fra 5 forskellige lokaliteter.

Firehjulet køretøj gengivet på en polsk gravurne. Fra SKALK 1978.

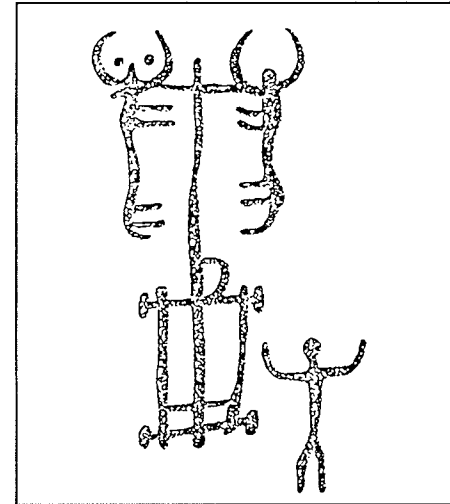
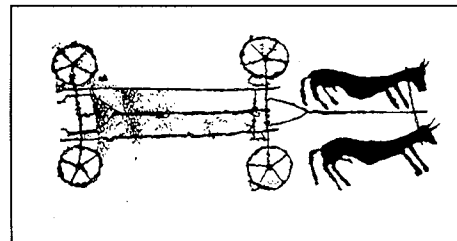


Med andre ord er der ikke sammenhæng i den geografiske og kronologiske spredning af vognafbildningerne - og vognfundenes opdeling og datering i Skandinavien. Vognafbildningernes forlæg er derfor ikke de lokale køretøjer, men fælleseuropæiske vogntyper, der hører til såvel hverdagsbrug som til finere og sjældnere lejligheder. Billederne er således eksempler på motiver med en form for meddelelse, på samme måde som piktogrammer - dog med lokale og stilmæssige variationer. Det samme er givetvis tilfældet med de mange hjulformede figurer, skåltegnene, etc - og det vil ikke give betydningsfuld information, at opdele hjulene i forskellige typer, så længe man ikke kender det generelle kombinationsmønster, hvor hjulet indgår. Men en mulighed for at gå den modsatte vej og inddrage detaljer fra hjulenes afbildninger i den relative og absolutte kronologiske diskussion omkring helleristningernes forskellige lag, er åbenlyst tilstede.

Skal vi derfor søge at nærme os indholdet af den helleristede billedverdens motiver eller piktogrammer, må billederne sammenlignes og katalogiseres med henblik på fx via clusteranalyser at finde de kombinationsmønstre, der må være i materialet, hvis tolkningen som piktogrammer er korrekt. En stor del af helleristningernes motiver hører hjemme i en fælles europæisk kreds, der har haft kontakt med andre kredse, der i det samme tidsrum udviklede rene piktogramskriftter - og det var værd at prøve det skandinaviske materiale imod det mykenske.

At de skandinaviske helleristningers billedverden er så varieret og rig på detaljer, skyldes naturligvis både den lange tilblivelsesperiode, og de mange forskellige påvirkninger og stilskifter. Dermed også

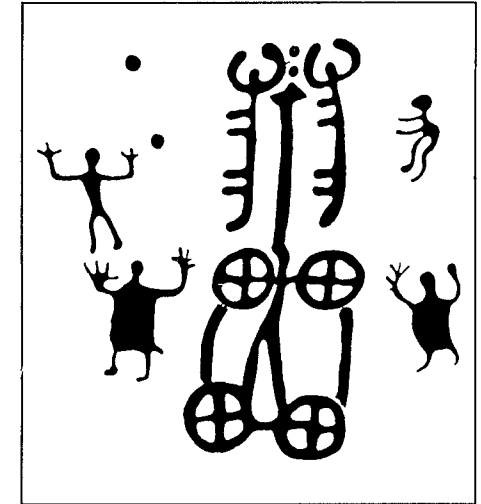
Val Camonica/Italien ca. 800 f. Kr. Efter Ausilio Priuli.



Firehjulet vogn trukket af okser. Skåltegnene og menneskefiguren i den såkaldte „adorantstilling“ kan indikere, at det er en kultscene. Uchtasar/Armenien. Bronzealder. Efter Ksica.

sagt, at piktogrammernes udsagnskraft gennem tid og sted har varieret og skiftet karakter. De ældste stenbilleder har inspireret de yngre i de samme områder, hvorved billedprovinserne i sig selv har virket med en egen inert. Det er jo særegent, at billedverdenen har stået synlig i århundreder på hellerne, mens den samtidige billedverden i andre områder og på andre materialer er forsvundet efter relativ kort tid.

Stilskift udenfor de helleristede områder er en simpel følge af hurtigere omsætning i den materielle verden - mens de eksponerede stenbilleder må have befordret en form for tradition og konservatisme, der har medført en forvriddning i



Firehjulet vogn trukket af okser. Skåltegnene og menneskefiguren i den såkaldte „adorantstilling“ kan indikere, at det er en kultscene. Rished/Bohuslän/Sverige. Bronzealder. Efter Coles.

forhold til det øvrige Skandinavien og Europa. Forsinkelser i kulturudviklingen og stiludviklingen ses mange steder i de skandinaviske provinser, hvor yderområdernes ændringstakt er langsommere end i de centrale provinser.

Vi kan endnu spore hedenske skikke i visse områder eller katolske reminiscenser i vor kultur, til trods for at hedenskabet og katolicismen blev afskaffet for 1000 henholdsvis 450 år siden. Kultur og vaner er ligesom motiver og symboler, cumulative - og på sætt og vis indgår der nok også forestillinger i vor nutid, der har rødder tilbage i den helleristede billedverden. Problemet er bare at finde dem.

Per Ole Schovsbo
Danmarks Vejmuseum
Fanefjord Kirkevej 35
DK-4792 Askeby